

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

Väderöarna

Fågel och säl

Rapportnr: 2011:21

ISSN: 1403-168X

Författare: Matti Åhlund, Inst för Marin Ekologi, Göteborgs Universitet

Omslagsfoto: Tobisgrisslor, Björn-Eyvind Swahn/N - Naturfotograferna

Utgivare: Länsstyrelsen i Västra Götalands län, naturvårdsenheten

Rapporten finns som pdf på www.lansstyrelsen.se/vastragotaland under Publikationer

Förord

Inför arbetet med att bilda naturreservatet Väderöarna gav Länsstyrelsen i uppdrag till Göteborgs universitet, Institutionen för marin ekologi, att genomföra marinbiologiska inventeringar samt dokumentation av fågel- och sälfaunan. Inventeringarna och dokumentationen har varit möjliga tack vare ekonomiska bidrag från Naturvårdsverket. Den här rapporten är en av fyra delrapporter från institutionen. Författaren är ansvarig för rapportens innehåll.

Tord Wennerblom

Länsstyrelsen i Västra Götalands län

Innehåll

Förord	2
Innehåll	3
Inledning	4
Fåglar	5
Häckande kustfåglar	5
Rastande och övervintrande kustfåglar	9
Sälar	11
Knubbsäl.....	11
Gråsäl	13
Mink	14
Jakt	15
Djurskyddsområdena	16
Referenser	18
Tabeller och diagram	20
Karta	24

Inledning

Väderöarna har höga naturvärden både i havet och på land. Stora delar av arkipelagen är avsatt för fågel och säl genom djurskyddsområden med begränsad tillgänglighet för allmänheten. Detta material är framtaget som underlag inför länsstyrelsens planer på att göra naturreservat av området. I uppdraget ingick följande:

- beskrivning av säl- och fågelfaunans sammansättning och utveckling i området utifrån kända uppgifter.
- utvärdering av befintliga djurskyddsområdens status och relevans vad gäller förbudstider.
- bedömning av om något eller några av befintliga djurskyddsområden kan göras tillgängliga för det rörliga friluftslivet under sommaren.
- kort beskrivning av jaktutövningen i området.

I stora drag är förekomsten av säl och sjöfågel förhållandevis väl dokumenterad för Väderöarna under reproduktionssäsongen (se nedan). För vinterhalvåret är kunskapen däremot mer fragmentarisk och antalet heltäckande inventeringar få.

En betydande ökning av båtlivet (däribland rib-båtar, havskajaker och små gummibåtar/jollar med motor) har ägt rum i skärgården under de senaste 40–50 åren. Vid finvädersperioder under sommaren är Väderöarna ett mycket populärt besöksmål för fritidsbåtar. På Storö bedrivs numera turisto verksamhet under hela året. Flera populära dykplatser finns också inom området.

Väderöarna ingår redan idag i Natura 2000-nätverket med krav på att skyddsvärda naturtyper och arter ska ha gynnsam bevarandestatus, dvs de ska finnas kvar långsiktigt och i livskraftiga bestånd. Med Natura 2000 följer också krav på regelbunden uppföljning och rapportering till EU av arternas och naturtypernas bevarandestatus (Naturvårdsverket 2011).

Målet för förvaltningen av kustfåglarna och sälarna bör formuleras genom samverkan mellan förvaltande myndigheter, markägare och övriga intressenter. De åtaganden som gäller för Natura 2000-områden, konventionen om biologisk mångfald med flera regelverk är styrande. Det övergripande målet blir därmed att behålla eller återskapa livskraftiga bestånd av arterna som förekommer naturligt i området. När faunavårdande åtgärder sätts in måste de följas upp och utvärderas. Därefter tas ställning till fortsatta insatser. På så sätt får man en strukturerad förvaltning som kan sägas vara adaptiv. (Efter Andersson 2007.)

Bestånden av säl och fågel påverkas också i stor omfattning av faktorer utanför Väderöarna. Beståndsändringarna av de olika arterna måste därför sättas i relation till vad som händer i övriga delar av (åtminstone) Skagerrak och Kattegatt.

Fåglar

Häckande kustfåglar

Allmän beskrivning

Omkring tjugo kustfågelarter häckar årligen och ytterligare omkring fem sådana arter häckar till och från inom området. Tabell 1 visar resultatet från inventeringar 1966, 1977, 1993 och 2001-2010 (här kallat 2006), liksom figur 1a och b.

Kustfågelsamhället på Väderöarna skiljer sig på flera sätt från det längs Västkusten som helhet både vad gäller frekvens och beståndsutveckling (även om det också finns många likheter). Normalt är ejdern den i särklass vanligaste häckfågeln på Västkusten, men på Väderöarna är havstruten talrikast. Tobisgrissla, kustlabb, skärpiplärka och silltrut har också tätare bestånd på Väderöarna än genomsnittet på Västkusten. Med undantag av gäss och skarv har de flesta kustfågelarterna på Västkusten gått tillbaka under de senaste 15–20 åren efter att ha ökat kraftigt under 1970-talet. På Väderöarna verkar nedgången hos silltrut och gråtrut börjat redan på 1970-talet; de hör dock fortfarande till de dominerande arterna. Flera arter har på Väderöarna haft en mer positiv utveckling än bestånden på Västkusten som helhet: fiskmås (litet bestånd, men sentida ökning på Väderöarna; minskning totalt på Västkusten), fisktärna (ökande bestånd på Väderöarna; stabilt eller något minskande på Västkusten), kustlabb (stabilt omkring 7 par på Väderöarna; minskande på Västkusten), skärpiplärka (stabilt bestånd på Väderöarna; minskande på Västkusten), strandskata (ökande bestånd på Väderöarna, minskande på Västkusten), tobisgrissla (kraftigt ökande bestånd på Väderöarna; stabilt eller svag ökning på Västkusten).

Flera arter har etablerat sig som häckfåglar på Väderöarna sedan 1960-talet: grågås, kanadagås, storskarv och toppskarv. P^oi tc arter som är halvvanliga på Västkusten har inte klarat av att etablera sig på allvar på Väderöarna på grund av de naturgivna förutsättningarna här ute (till exempel knölsvan, större strandpipare, rödbena och tofsvipa). Ingen av de regelbundet häckande arterna har försvunnit under de senaste 40–50 åren. Fram till 1951 fanns en liten koloni med lunnefågel på Stora Knappen, vilket ledde till fredning och jaktförbud på Norra Väderöarna långt innan nätverket av fågelskyddsområden etablerades längs kusten av dåvarande Göteborg och Bohus län i slutet av 1960-talet.

Större delen av de häckande kustfågelnas återfinns inom fågel- och sälskyddsområdena och andelen som häckar på de fredade öarna har ökat stadigt mellan 1966 och 2006 (tabell 2). Ökningen gäller framför allt gråtrut, silltrut och fisktärna. Arterna med höga ingångsandelar har behållit dessa. I genomsnitt fanns 57 % av bestånden av de talrikaste arterna inom djurskyddsområdena 1966 och 84 % 2006. Bakom dessa siffror ligger framför allt en minskning av bestånden på de ej fredade öarna på Norra Väderöarna. Tillbakagången på Storö-Ramnö och omgivande ej fredade öar var tydlig redan 1993. Den ökade besöksfrekvensen på Storö-Ramnö kan delvis förklara detta, men förekomsten av 1–2 rävar från omkring 1990 fram till omkring 2004 har också bidragit i hög grad. Även om en räv inte nödvändigtvis har ihjäl några fåglar, får den kustfågeln att avstå från att häcka på öar där den uppträder.

Toppskarven är en ny häckfågel vid Väderöarna. I Sverige häckar den endast här och på Soteskär. Vuxna fåglar har en karaktäristisk "tofs" på huvudet under
Foto Lars-Ove Loo.

Skyddsvärda arter

I EU:s Fågeldirektiv, som listar "arter för vilka särskilda skyddsområden ska avsättas" så att "de ska finnas kvar långsiktigt och i livskraftiga bestånd", återfinns två av Väderöarnas häckande kustfåglar: fisktärna och silvertärna. Beståndet av fisktärna på Väderöarna verkar ha klarat sig bra under senare år, vilket inte är fallet överallt längs Västkusten. Silvertärnan häckar sparsamt längs svenska västkusten, Väderöarna har några enstaka par. Om tärnorna får fram ungar lämnar de sällan häckningsön förrän i skiftet juli-augusti.

Labben (kustlabben) har minskat kontinuerligt på Västkusten de senaste 40 åren och kan klassas som åtminstone "regionalt sårbar"; idag finns högst 50 par runt Skagerrak och Kattegatt, varav ca 7 par på Väderöarna. Labben häckar sent och finns oftast kvar på häckningsön en bra bit in i augusti och har troligen inte haft nytta av fågelskyddsområden där fredningstiden normalt slutade 15 juli (fram till 1996). Labbhäckningarna på Västkusten har förskjutits från små öar mot stora sedan 1960-talet. Omflyttningen kan mycket väl vara orsakad av störningar från båtlivet. Flera av labb-paren verkar emellertid nyttja ej fredade öar på Väderöarna; de exakta boplatserna är dock inte kartlagda och häcknings/framgången är heller inte känd. Labben lever till stor del av att tvinga till sig mat från andra måsfåglar (helst tärnor) och är alltså beroende av livskraftiga måsfågel/bestånd i häckningsområdet.

Bland de häckande kustfåglarna finns tre arter som 2010 hamnade på den svenska rödlistan: ejder, gråtrut och tobisgrissla. De är alla vanliga arter, men har minskat så kraftigt under senare år att de uppfyller kriterierna för "Nära hotad" (Gärdenfors 2010).

Minst en fjärdedel av länets bestånd av tobisgrissla återfinns på Väderöarna. Liksom tärnorna och labben häckar tobisgrisslan sent och ungar kan finnas kvar i boet in i augusti. Boet ligger oftast nära stranden. Arten är därför känslig för störningar från båtlivet och har klarat sig betydligt bättre i fågelskyddsområden än utanför. Genom sitt boplatsval, bland stenar, i skrevor och andra skrymslen, är tobisgrisslan dessutom mycket utsatt för predation och störningar från mink. Väderöarnas isolerade läge gör att förutsättningarna att hålla Väderöarna minkfria är goda. Tätheten av ejder och gråtrut är inte över den genomsnittliga för Västkusten.

Tobisgrisslan är en karaktärsfågel för Väderöarna. Minst en fjärdedel av länets bestånd finns här. Foto Björn-Eyvind Swahn/N - Naturfotograferna

År 2004 upptäcktes första häckningen av toppskarv i Sverige på Soteskär och 2010 fanns där 10 par. Vid länsstyrelsens löpande kustfågelinventering hittades 2010 omkring 15 par toppskarv också på Väderöarna (ganska jämnt fördelade på Bot, Stora Klåvskär och Väderöbod).

Värdefulla öar

Tabell 3 visar en grov värdering av öarna efter förekomsten av häckande kustfåglar under 2000-talet (kriterierna framgår i tabellhuvudet). En del arter som fisktärna och silltrut byter då och häckningsö, men återvänder regelbundet till i stort sett samma öar. Andra arter som labb och tobisgrissla är mycket lokaltrogna. Fem öar framstår som särskilt värdefulla häckningsöar: Väderöbod, Bot, Stora Klåvskär, Torsö och Hamnerö. De fyra första är fredade, medan Hamnerö inte är fredad. I motsats till de ej fredade öarna i den norra arkipelagen har bestånden på Hamnerö ökat under senare år och här finns sedan länge den största silltrutkolonin i området (över 100 par 2008).

Hot och åtgärder

Beståndens storlek påverkas till stor del av faktorer utanför Väderöarna. Lokalt finns två faktorer som kraftigt kan påverka bestånden: båtburet friluftsliv och mink. Båda har ”fördelen” att kunna hanteras genom aktiv förvaltning på lokal nivå.

Turismen på Storö-Ramnö har ökat markant och säsongen har förlängts. Allt fler fritidsbåtar, dykbåtar, upplevelseturer och kajaker hittar ut till öarna. Fågellivet på Storö-Ramnö och omgivande öar har utarmats drastiskt, sannolikt på grund av mänskliga störningar (och tillfälligt, närvaron av rävm). Störningarna är dock knappast orsaken till bestånden av bland annat gråtrut och silltrut gått tillbaka på Väderöarna som helhet; det bör finnas gott om alternativa boplatser på de fredade öarna, anledningen är snarare födobrist (liksom för övriga kusten).

Tobisgrisslan är den art som mest påtagligt har haft nytta av fågelskyddsområdena längs kusten (Åhlund 1996). Större delen av beståndet på Väderöarna och längs Västkusten som helhet finns numera på fredade öar. Förlängd fredningstid till 15 augusti eller 31 augusti skulle sannolikt gynna tobisgrisslan och sent häckande arter ytterligare (silltrut och labb). Korta, tillfälliga besök på en ö orsakar sällan några problem för fåglarna; vilket däremot många korta upprepade besök eller enstaka långvariga besök kan göra. Båtar som i augusti blir liggande länge utanför häckningsklåvor för tobisgrissla och toppskarv på Väderöbod och Stora Klåvskär riskerar störa dessa fåglar menligt. I augusti är fortfarande många ungar hos silltrut och labb beroende av häckningsön, liksom en del ungar hos tobisgrissla och toppskarv.

Kvantitativa uppgifter om båtlivets omfattning och nyttjande av Väderö-arkipelagen i tid och rum saknas; sådana data är nödvändiga för en effektiv förvaltning. Små gummibåtar med motor kan troligen orsaka en hel del störningar finvädersveckor under sommaren. Fåglar och sälar kan emellertid vänja sig vid båtar som uppträder regelbundet och hänsynsfullt. Kunskap saknas också om vilka områden som är viktiga för uppväxande och ruggande sjöfåglar.

Hastighetsbegränsning (och hänsynsfullt uppträdande i övrigt – information!) kan vara viktiga komplement till djurskyddsområdena. Ska området förvaltas aktivt är det förstuds väsentligt att viktiga faktorer och vidtagna åtgärder följs upp och utvärderas kontinuerligt.

Mink har observerats på Väderöarna vid några enstaka tillfällen, senast på Torsö. Hur frekvent minken uppträder på Väderöarna är inte känt. Mink utgör lokalt ett hot mot ett rikt kustfågelliv, och kanske framför allt mot tobisgrissla. Väderöarnas isolerade läge skapar förutsättningar att varaktigt hålla minken borta från området genom inventering och jakt, eftersom invandringen från fastlandet rimligen är låg. (Räv och grävling bör naturligtvis också hållas borta från öarna.)

För tobisgrisslan är det dessutom möjligt att öka antalet häckningar och förbättra häckningsframgången genom att placera ut eller bygga konstgjorda bon. Sådana försök har gjorts med framgång på öarna utanför Onsalahalvön. (Det kan finnas anledning att satsa på sådana åtgärder där förutsättningarna är goda: tobisgrisslan är numera med på svenska rödlistan som ”Nära hotad” och på den nya norska rödlistan har hotkategorin uppraderats från ”Nära hotad” till ”Sårbar”.)

Mål och mått

Ett friskt hav är förstås grundförutsättningen för ett långsiktigt rikt fågelliv och därmed det övergripande målet. Mätbara mål för fågelfaunan skulle kunna vara följande:

Antalet häckande etablerade arter ska vara oförändrat eller öka.

– Återkommande översiktlig inventering (länsstyrelsens pågående kustfågelinventering fångar troligen in detta). Heltäckande inventering vart femte-sjätte år (med metoder för att även få absoluta mått på t ex bestånden av ejder, kanadagås, grågås och tobisgrissla).

Populationstorleken för etablerade arter ska vara oförändrad eller öka (men måste relateras till vad som sker i omvärlden, dvs åtminstone övriga Västkusten eller Skagerrak-Kattegatt).

– Årlig uppföljning av bestånd och häckningsframgång hos fisktärna (fågeldirektivsart), ejder (rödlistad), gråtrut (rödlistad), tobisgrissla (rödlistad), labb (regionalt sårbar) och toppskarv (nationellt sällsynt).

Väderöarna ska vara fritt från mink.

– Återkommande kontroll av minkförekomsten genom inventering med hund kombinerat med jakt om mink påträffas.

Kvantitativa uppgifter om båtlivets omfattning och nyttjande av Väderöarna i tid och rum saknas; sådana data är nödvändiga för en effektiv förvaltning. Störningarnas omfattning och karaktär borde studeras, liksom fåglarnas beteende vid störning (kunskap för framtida behov).

Rastande och övervintrande kustfåglar

Kunskapen om storleken av de rastande och övervintrande bestånden är knapphändig, antalet besök där fåglarna i hela området räknats och kartlagts är få. Av de uppgifter som finns framgår ändå att Väderöarna är ett viktigt område för rastande och övervintrande toppskarvar och skärnäppor. Antalen för dessa arter närmar sig villkoren för ”Important Bird Area” (IBA enligt Bird Life International), dvs att minst 1 % av det europeiska vinterbeståndet uppehåller sig i området. En stor del av de svenska vinterbestånden av dessa arter håller till här: 600 av drygt 2500 toppskarvar och 400 av knappt 2000 skärnäppor (hösten 2008). Toppskarvarna kommer från norska kolonier, medan de flesta skärnäpporna troligen tagit sig hit ända från nordöstra Kanada, Grönland och Spetsbergen.

Toppskarv har nyligen börjat häcka på Väderöarna efter att ha stannat kvar under sommaren i ökande antal under de senaste åren (26 maj 2008 fanns t ex 135 ex kring Väderöbod). De håller mest till i de västligaste delarna av området. Arten är långt talrikare än storskarven i området. Vid en inventering i november 2008 inräknades 675 toppskarvar, men bara 15 storskarvar. Under ett vårbesök 27 mars 2007 fanns 77 storskarvar och 240 toppskarvar. Det var i slutet av 1980-talet som toppskarvarna började ses regelbundet i området. Toppskarven tar fisk i mindre storleksklasser än storskarv och jagar oftare ute i det fria vattnet.

Väderöarna är en mycket viktig lokal för övervintrande skärnsnäppor. Foton Matti Åhlund.

Rågstutarna verkar vara den säkraste platsen för skärnsnäppa, kanske följt av Fjäderbrodden och Valeskären (men kunskapen om var i arkipelagen de håller till är dålig).

Ejderen är den helt dominerande dykanden året runt, med toppar på åtskilliga tusen exemplar under vår och höst. Alfågel var betydligt vanligare förr, men förekommer fortfarande stadigt i området under vinterhalvåret. Sillgrissla och tordmule ses också året runt (enstaka par häckar emellanåt), flest är de normalt under senhösten. Sillgrissla är den vanligaste vinteralkan, följt av tordmule. Vissa år kan de få konkurrens i antal av alkekung, som uppträder årligen under senhösten.

Mål och mått

Ett friskt hav är förstås också här grundförutsättningen för ett långsiktigt rikt fågelliv och det övergripande målet. Mätbara fågelmål skulle kunna vara följande.

Antalet rastande och övervintrande fåglar arter ska vara oförändrat eller öka (men måste relateras till vad som sker i omvärlden, dvs åtminstone övriga Västkusten eller Skagerrak-Kattegatt).

– Inventering vid tre tillfällen under vinterhalvåret, framför allt av ejder, toppskarv, storskarv och skärnsnäppa.

Sälar

Knubbsäl

Knubbsälarna vid Väderöarna har i genomsnitt utgjort omkring 12 % av det totala beståndet på svenska västkusten vid flygräkningarna i augusti 1999–2010 (variation från 8 % till 18 %). Utvecklingen vid Väderöarna har varit ganska lik den i hela Kattegatt och Skagerrak: snabb tillväxt från fridlysningen i mitten av 1970-talet och fram till den första epizootin (sälpestutbrottet) 1988, snabb återhämtning och fortsatt ökning fram till 2001. År 2002 drabbades beståndet i Kattegatt och Skagerrak åter av sälpest och 2006 av en hittills okänd (lite mildare) sjukdom; 2010 har emellertid beståndet åter nått den höga nivå som fanns 2001 (dock inte vid Väderöarna, kanske bara en tillfällighet?). Figur 2 visar utvecklingen mellan 1999 och 2010. Studier av bland annat märkta sälar visar att de sälar som registreras uppelliggande vid flyginventeringarna utgör omkring 60 % av totala antalet. Beståndet vid Väderöarna skulle i så fall ha omfattat omkring 1400 individer i augusti 2010.

Knubbsälen har vid Väderöarna ett starkt fäste. Ungefär 12 procent av det totala beståndet på västkusten finns här. Foto Matti Åhlund.

Knubbsälarna är ganska jämnt spridda över arkipelagen frånsett skären kring de ej fredade öarna vid Storö-Ramnö och Hamnerö-Lyngö (och de fredade öarna Torsö, Bot och Mittskär) under sommaren. Mänskliga störningar förklarar delvis detta (tillfälligt kan t ex Gråbenskären, Skurveskär och Lilla Plogjärnet ha betydande antal säl), men skilda naturgivna förutsättningar för uppelliggande sälar spelar troligen också roll. Tabell 4 ger en grov beskrivning av var knubbsälarna ligger

uppe under sommaren. Sältskyddsområdena i Norra Väderöarna tillhör de viktigaste områdena både för kutar och äldre sälar, liksom flertalet av fågelskyddsområdena i Södra Väderöarna.

Vid de två senaste ugo tctpc (2001 och 2003) som kutar och vuxna sälar inventerades vid Väderöarna (från båt och land vid upprepade tillfällen) inräknades som mest 87 kutar och 732 gamla djur 2001 (5 resp. 24 juli) och 71 kutar och 330 gamla 2003 (15 juni resp. 24 juli). Under flyginventeringarna 2001 sågs som mest 1751 uppeliggande sälar (22 aug) och 2003 som mest 418 (18 aug); motsvarande siffra för 2010 var 975 individer 23 augusti. (Siffrorna i figur 2 är medelvärden av tre räkningar.)

Knubbsälen har idag en livskraftig population i Kattegatt och Skagerrak (och på Väderöarna). Det största hotet mot knubbsälen idag är förmodligen de återkommande av virusangreppen. Dessa kan slå ut stora delar av bestånden och försvårar förvaltningen av bestånden (Naturvårdsverket 2007).

Friluftaktiviteter kan orsaka störningar, särskilt under "kut-perioden" (dvs under nuvarande fredningstiden för sältskyddsområdena 15 maj–15 juli). Av beståndsutvecklingen att döma har skyddsområdena hittills varit tillräckliga för ett livskraftigt bestånd. Fågelskyddsområdena fungerar också som sältskyddsområden; dessa har längre fredningstid än sältskyddsområdena (1 april–31 juli för Södra Väderöarna, hela året för norra Väderöarna mot sälskyddets 15 maj–15 juli), men mindre skyddszon (50 m mot 100 m). Ökat besöksstryck i området kan öka betydelsen av djurskyddsområdena. Finvädersperioder under sommaren är nöjesbåttrafiken i området mycket tät.

Mål och mått

Knubbsälen finns med i EU:s habitatdirektiv som säger att arten har ett sådant gemenskapsintresse att särskilda bevarandeområden behöver/ska utses och att gynnsam bevarandestatus ska upprätthållas och övervakas.

Vilka mål för beståndsstorleken som kan ställas upp i Skagerrak-Kattegatt och i området för att hålla en livskraftig knubbsälstam avgörs lämpligen av en internationell expertgrupp. Knubbsälar är ganska stationära och beståndet vid Väderöarna är idag tillräckligt stort för att utgöra en naturlig förvaltningsenhet.

– Årliga skattningar av populationsstorleken och ungproduktionen är nödvändiga för en ändamålsenlig förvaltning. Det är viktigt att ha kontinuerlig övervakning för att kunna upptäcka förändringar och nya hot mot knubbsälen, såväl som mot hela ekosystemet. Idag flyginventeras pälsömsningslokalerna i augusti varje år inom ramen för nationella miljöövervakningen, men någon kontroll av kutproduktionen har inte utförts sedan 2003.

Kvantitativa uppgifter om båtlivets omfattning och nyttjande av Väderöarna i tid och rum saknas; sådana data är nödvändiga för en effektiv förvaltning. Störningarnas omfattning och karaktär borde studeras, liksom sälarnas beteende vid störning (kunskap för framtida behov).

Naturvårdsverkets (2007) förslag till förvaltningsplan för knubbsäl diskuterar alla aspekter av knubbsäl. Lättillgänglig information finns också i Artdatabankens faktablad (Härkönen 2006).

Gråsäl

Några få gråsälar förekommer året om på Väderöarna; som mest har elva individer setts en och samma dag (27 mars 2007). Närmaste reproducerande bestånd finns på Måkläppen och Vestlandet i Norge. På grund av förekomsten av gråsäl har Naturvårdsverket hittills inte tillåtit skydds jakt på knubbsäl vid Väderöarna (Naturvårdsverket 2010).

Några enstaka gråsälar brukar hålla till vid Väderöarna. Foto Matti Åhlund.

Mink

Minken härstammar från Nordamerika. Den kom till Sverige omkring 1930 då minkfarmer började anläggas. Antalet minkfarmer ökade kraftigt efter andra världskriget, liksom antalet rymlingar och avsiktligt utsläppta. Beståndet ökade kraftigt i slutet av 1950-talet. Minken finns nu spridd över så gott som hela landet (Gerell 1975).

Minken är åtminstone lokalt ett allvarligt hot mot många kustfågelarter (Widemo 2008 och referenser däri). Sjöfåglar väljer att häcka på öar till största delen för att de själva, deras ägg och ungar ska undgå att bli tagna av fyrfota rovdjur. Riktigt stora öar, liksom fastlandet, hyser ofta räv, grävling, mård (på senare tid), samt människor med hundar och katter, vilket gör att den häckande sjögelfaunan blir fattig. I skärgården kan mink orsaka allvarliga störningar också på mindre öar. Särskilt för de arter som häckar i markhåligheter och stenskravel (t ex tobisgrissla) kan minkens invandring leda till en kraftig lokal nedgång av fågelbeståndens storlek. Till exempel har störningar från mink sannolikt starkt bidragit till att tobisgrisslan är så gott som försvunnen som häckfågel i Kosterarkipelagen. Regionalt verkar emellertid minken inte utgöra ett akut hot mot något kustfågelbestånd på Västkusten som förhållandena är idag, däremot har omfördelningar skett av beståndet (jämför Andersson 2007 och SOF 2009).

Väderöarna ligger så isolerat att mink sannolikt sällan hittar dit ut. Det goda tobisgrisslebeståndet på Väderöarna talar också för att mink inte fått ordentligt fäste här ute. Mink har emellertid observerats på Torsö under senare år. Ur ett nationellt eller regionalt perspektiv är det omöjligt att utrota minken, eftersom djuret är svårjagat och minkfria områden lätt fylls på av individer utifrån. Erfarenheter visar emellertid att minken ogärna simmar mer än några kilometer över öppet vatten. Det gör att möjligheterna att hålla mink borta från Väderöarna är mycket goda.

Enligt Biodiversitetskonventionen, som Sverige undertecknade i Rio de Janeiro 1992, skall de undertecknande parterna förhindra införseln av, kontrollera eller utrota sådana främmande arter, som hotar ekosystem, livsmiljöer och arter (artikel 8, punkt h) samt rehabilitera och återställa skadade ekosystem och främja återhämtningen hos hotade arter, bland annat genom utarbetande av planer eller andra skötselåtgärder (punkt f).

Mål och åtgärder

Målet bör vara att hålla Väderöarna fritt från mink. Regelbunden kontroll av förekomsten av mink genom inventering med hund, kombinerat med jakt om mink påträffas, är då nödvändigt. Det är möjligt att kontrollen inte behöver utföras årligen. Minken får normalt jagas hela året.

Fällda minkar kan dessutom användas för att ge ökad kunskap om minkbeståndet och ekosystemet. Som en organism högt upp i näringskedjan kan minken användas som miljöindikator – detta utnyttjas i SLU:s projekt ”Repromink” (Nilsson 2010).

Jakt

Jakt som sker på ett långsiktigt hållbart sätt och med höga etiska hänsyn är ett rimligt sätt att nyttja förnybara naturresurser. Jakt kan också i vissa fall vara en viktig förvaltningsåtgärd för att bevara eller återskapa livskraftiga bestånd av naturligt förekommande arter i ett område (t ex mink-sjöfågel, se ovan). Minkjakt bör tillåtas på Norra Väderöarna även om jaktförbud råder där.

Sjöfågeljakten längs Västkusten och sannolikt också vid Väderöarna är idag inte så omfattande att den bör påverka bestånden av de jagade arterna nämnvärt. Väder och vind begränsar också jakttillfällena på Väderöarna.

Två av de jaktbara arterna vid Väderöarna blev rödlistade vid revisionen 2010: gråtrut och ejder. Bestånden är emellertid fortfarande så stora att de bör tåla nuvarande jakt. Hos arter med hög överlevnad hos vuxna individer och låg ungpåproduktion, som ejder, kan emellertid negativa effekter på beståndet uppstå förhållandevis snabbt redan vid små ökningar av dödligheten hos vuxna individer (Hötker m fl 2006).

Enklart är förstås att låta jakten i naturreservatet ske enligt den nationella jaktlagstiftningen. Alternativt skulle jakten kunna regleras som i Kosterhavet om reservatet Väderöarna och nationalparken ska samförvaltas. Några omedelbara biologiska skäl för att ytterligare begränsa jakten vid Väderöarna föreligger knappast.

Störningarna från jakten är troligen inte stora. Alternativa födo- och viloplatsar finns att tillgå, särskilt för fåglarna som håller till utomskärs (t ex toppskarv och ejder). Jaktförbud råder dessutom året om i Norra Väderöarna. På flera håll har jaktfria områden lett till att tillgången på byten blivit bättre också i områden som gränsar till de jaktfria lokalerna (Madsen m fl 1998, om detta också gäller ytterskärgård är inte dock undersökt).

Upprepad intensiv jakt kan medföra att fåglarna överger lokalen eller flyttar vidare (Helldin 2004 och referenser däri). Toppskarv och storskarv blir betydligt skyggare på lokaler där jakt bedrivits, men de verkar inte överge skarvsätena och skyggheten är övergående om jakt bara sker vid något enstaka tillfälle på lokalen. Inslaget av oskygga sälar och fåglar är en väsentlig del av upplevelsen av Väderöarna. Jakten bör inte få en sådan omfattning, utformning och utbredning att dessa värden hotas. Jakten idag hotar inte dessa värden, särskilt inte om jaktförbudet på Norra Väderöarna behålls.

Med nuvarande omfattning och geografiska fördelning utgör jakten sannolikt inget hot mot bestånden som övervintrar, rastar eller häckar vid Väderöarna. Notera att en stor del av fåglarna under jaktsäsongen utgörs av utsocknes fåglar. Jaktens omfattning och geografiska fördelning bör dokumenteras. Sådana uppgifter är väsentliga om förvaltningen av de jaktbara arterna ska kunna skötas på ett vettigt sätt – detta gäller förstås inte bara Väderöarna utan regionalt, nationellt och internationellt.

Djurskyddsområdena

I djurskyddsområdena i Norra Väderöarna (från och med Mittskär och norrut) råder idag tillträdesförbud under hela året. Kring sälskyddsområdena (Stora Fjädern angränsande skär, Tobaksskären och Valeskären) finns en zon på 100 m där det inte är tillåtet att ankra eller vistas varaktigt; kring fågelskyddsområdena är zonen 50 m. I fågelskyddsområdena i Södra Väderöarna råder idag tillträdesförbud 1 april–31 juli och en skyddszon på 50 m.

Att döma av beståndsutvecklingen hos kustfåglarna och knubbsälen tycks djurskyddsområdena vid Väderöarna hittills fungerat tillfredställande. Vid revisionen av fågelskyddsområdena 1996 förlängdes fredningstiden för områdena i Södra Väderöarna från 15 juli till 31 juli. Detta tycks, precis som meningen var, ha gynnat sent häckande arter som tobisgrissla, silltrut och fisktärna i Södra Väderöarna (även om generaliseringar är vanskliga att göra från ett så begränsat antal öar som i Väderöarna).

Normala år har de flesta ungarna hos tobisgrissla och fisktärna lämnat bona 31 juli, men en del efterslänrare förekommer alltid (liksom hos toppskarv). Hos labb och silltrut är emellertid de häckande fåglarna och deras ungar kvar långt in i augusti, ibland till och med in i september. En fredning fram till 31 augusti (eller 15 augusti) skulle ge ännu bättre förutsättningar för de sent häckande arterna.

På djurskyddsområdena i Norra Väderöarna råder tillträdesförbud hela året. Det är svårt att se några egentliga skäl för förbudet under vinterhalvåret. Perioden mellan 15 september och sista februari har öarna knappast någon betydelse för de häckande fåglarna. Redan i början av mars kan emellertid de första grågässen gå till häckning och många ejdrar börjar ruva under senare delen av mars. I mars börjar också flertalet måsfåglar markera boplatser på öarna. I mars och september är besökstrycket från båtfolk på öarna utanför Storö knappast betydande (åtminstone inte i dagsläget), varför en fredning från 1 april till 31 augusti sannolikt fungerar lika bra som en fredning hela året.

I nationalparken Kosterhavet är det inte tillåtet att färdas och uppehålla sig närmare än 100 m från fågel- och sälskyddsområdena (undantaget markerade leder, och vissa personer under yrkesutövning). En sådan regel minskar rimligen störningarna väsentligt för till exempel uppeliggande kutar, tobisgrisslor som spelar utanför häckningsön och födosökande ejdrar, men minskar rörelsefriheten för båtlivet. Genom att upphäva skyddet på en del öar som har mindre betydelse för djurlivet kan emellertid olägenheterna för båtlivet mildras betydligt (se nedan). Ett alternativ (om än något sämre för djurlivet) är att tillåta passage, men begränsa hastigheten till 5 knop inom skyddszonen. Dagens skydd är inte heller verkningslöst av beståndsutvecklingen att döma, men trycket från båtlivet på Väderöarna kommer knappast att minska i framtiden.

Ju högre fart, desto allvarligare störning. Bland annat ökar trutpredationen på ejderungar dramatiskt vid störningar från båtar, särskilt om de går snabbt (Åhlund & Götmark 1987). Det kan finnas skäl att överväga hastighetsbegränsning till 10 knop i arkipelagen som sådan (utom i markerade farleder) med hänsyn till både människor och djur, särskilt om skyddszonen på 50 m kring fågelskyddsområdena behålls.

Lättillgänglig information om djurlivet på Väderöarna, lämpligt uppträdande bland fåglar och sälar, samt betydelsen av djurskyddsområdena, skadar givetvis inte heller.

Tänkbara ändringar i djurskyddsområdena

Genom att skärpa skyddet på de värdefullaste öarna och öka tillgängligheten för båtfolket på annat håll borde både djurlivet och båtlivet kunna vinna fördelar:

Upphäv skyddet på skären kring Storö-Ramnö (Tallriken, St & L Björnen, Skruskär, St & L Rockeskär, St & L Gråbenskär, Ramnöskären, samt kanske Stångholmen med småskär och Stora Plogjärnet) och Rörskär mellan Hamnerö och Lyngö, samt Lyngöskäret.

Det är på många sätt en upplevelse att kunna besöka en utpost som Väderöbod. Under förutsättning att det finns tillsyn och information, så inte folk sprider sig över hela ön, skulle fågelskyddet kunna hävas på sydöstra delen av Väderöbod (dvs sydost om en linje mellan Kranhålet och Bodhålet). Att folk rör sig på ett begränsat område på en ö kan fåglarna vänja sig vid. Väderöbod är en av de värdefullaste öarna från fågelsynpunkt (tabell 3) och det är väsentligt att övriga delar av ön förblir ostörda under häckningstid. Upphävs skyddet enligt ovan bör beståndsutveckling och häckningsframgång för öns fåglar noga övervakas.

Upphävt skydd av ovanstående öar innebär bland annat att en del tobisgrisslehäckningar kan spolieras. Detta skulle kunna kompenseras med att häckningsförutsättningarna förbättras genom utplacering konstgjorda bon på den fredade delen av Väderöbod och på övriga lämpliga fredade öar.

Inför en 100 m skyddszon kring de skyddade öarna där det är förbjudet att vistas och passera (utom för yrkesfiskare under tjänsteutövning och andra personer med särskilt tillstånd). Vid enstaka väl valda platser skulle väl valda och ansvarsfulla dyk- och sälsafariarrangörer kunna få tillstånd att gå närmare än 100 m utan att detta stör fågel och säl menligt.

Inför en enhetlig fredningstid för alla skyddade öar i Väderöarna: 1 april–31 augusti, det vill säga slopad helårsfredning i Norra Väderöarna och förlängd fredning i Södra Väderöarna.

Referenser

- Andersson, Å. 1998. Undersökningstyp: Inventering av häckande kustfåglar. Arbetsmaterial 1998-06-07. Naturvårdsverket.
- Andersson, Å. 2007. Häckande kustfåglar på Hallands Väderö 1937–2006. Länsstyrelsen i Skåne län, miljöenheten, Malmö.
- Gerell, R. 1975 Minkens anpassning i Sverige. Statens naturvårdsverk PM 636.
- Gärdenfors, D (red). 2010. Rödlistade arter i Sverige 2010. Artdatabanken, SLU. Uppsala.
- Götmark, F. & Åhlund, M. 1989. Ejdern, truten och båtfolket: hur samsas de? Vår Fågelvärld 48: 178–181.
- Härkönen, T. 2006. Faktablad: *Phoca vitulina* – knobbsäl. Artdatabanken, SLU.
- Hötker H., Thomsen K.-M. & Jeromin, H. 2006. Impacts on biodiversity of exploitation of renewable energy sources: the example of birds and bats – facts, gaps in knowledge, demands for further research, and ornithological guidelines for the development of renewable energy exploitation. -Michael Otto-Institut im NABU, Bergenhausen.
- Isakson, E. 2003. Flyginventering av knobbsäl på Västkusten och i Kalmarsund 1999, 2000 och 2001 inom ramen för nationell miljöövervakning. Länsstyrelsen i Västra Götalands län. Publikation 2003:41
- Ivarsson, G. 1977. Inventering av fåglar och däggdjur på Väderöarna 1977. Stencil. Zoologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Naturvårdsverket. 2007. Nationell förvaltningsplan för knobbsäl (*Phoca vitulina*) i Kattegatt och Skagerrak. Remissförslag 2007-12-18.
- Naturvårdsverket. 2010. Beslut om skydds jakt efter knobbsäl 2010. Beslut 2010-04-02. Dnr 412-2583-10 Nv.
- Naturvårdsverket. 2011. Natura 2000: <http://www.naturvardsverket.se/sv/Start/Naturvard/Skydd-av-natur/Natura-2000/> Hämtad 2011-02-28.
- Nilsson, K. 2010. Minken som larmklocka. Miljötrender – nyheter och resultat från SLU, nr 3-4, s 10.
- Engström, H & Pettersson, C. 2003. Förvaltningsplan för mellanskarv och storskarv. Naturvårdsverket, rapport 5261.
- Helldin, J-O. 2004. Effekter av störningar på fåglar: en kunskapssammanställning för bedömning av inverkan på Natura 2000-objekt och andra områden. Naturvårdsverket, rapport 5351.
- Madsen J., Pihl S. och Clausen P. 1998. Establishing a reserve network for waterfowl in Denmark: a biological evaluation of needs and consequences. Biological Conservation 85: 241-255.
- Pehrsson, O. 1967. Inventering av häckande sjöfågel i Göteborgs och Bohus län. Del 1. Göteborgs Ornitologiska Förening, stencil.

- SOF. 2009. Kustfågelbeståndets utveckling i Stockholms läns skärgård. Sveriges Ornitologiska Förening, Stockholm.
- Widemo, F. 2008. Betydelsen av predation och predator kontroll för viltstammarna Vilt & ViltVård 1/2008. Svenska Jägareförbundet.
- Åhlund, M., and F. Götmark. 1989. Gull predation on eider ducklings *Somateria mollissima*: effects of human disturbance. *Biological Conservation* 53:713–719.
- Åhlund, M. 1996. Kustfågelfaunan i Göteborgs och Bohus län - beståndsutveckling och effekter av fågelskyddsområden. Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, Miljöavdelningen 1996: 9.

Muntliga uppgifter

Ingemar Johansson och Karl-Allan Nordblom (räv).
Kåre Ström (mink).
Kjell Wallin (länsstyrelsens kustfågelinventering).

Uppgifter om rastande och övervintrande fåglar
Artportalen.se/birds och egna observationer (MÅ).

Tabeller och diagram

Tabell 1. Beståndsutveckling hos de häckande kustfåglarna på Väderöarna. Siffrorna anger antal häckande par ¹. Grönt = ökning. Gult = ingen påtaglig ändring. Rött = minskning. Blått = ny art. Grått = inga uppgifter. X = enstaka par noterade 2001–2010, men inte vid den senaste inventeringen.

	1966		1977		1993		2006
Ejder	628	-218	410	40	450		
Fiskmåås	55	-35	20	4	24	33	57
Fisktärna	58	-33	25	25	50	139	189
Gravand	2	2	4	0	4	8	12
Grågås	0		0	7	7	49	56
Gråtrut	751	-261	490	-246	244	37	281
Gräsand	0	1	1	-1	0	3	3
Havstrut	714	72	786	-24	762	-85	677
Kanadagås	0		0	1	1	6	7
Knölsvan	0		0	1	1	-1	0
Labb	7	-3	4	3	7	0	7
Rödbena	0		0		0	1	1
Sillgrissla	0		0		0	1	1
Silltrut	652	15	667	-306	361	84	445
Silvertärna	0		0		0	3	3
Skrattmåås	0		0	1	1	5	6
Skärpiplärka	24	27	51	5	56	4	60
Småskrake	6	-1	5	1	6	5	11
Storskarv	0		0		0	4	4
Strandskata	20	9	29	9	38	14	52
St strandpipare	0		0		0		x
Tobisgrissla	84	-56	28	29	57	209	266
Tofsvipa	0		0		0		x
Toppskarv	0		0		0	15	15
Tordmule	0		0	1	1	-1	0

1) Data från Pehrsson (1966), Ivarsson (1977) och Åhlund (1996). Data för "2006" är hämtade från originalprotokollen i länsstyrelsens löpande kustfågelinventering 2001–2010, där 15–20 % av Väderöarna inventeras varje år. Uppgifterna från det senaste inventeringsåret har använts. För ejder, toppskarv och storskarv anges antalet bon. Ejderbeståndet 1993 har skattats från ett urval öar. För måsfåglarna anges antalet par som antalet adulta individer dividerat med två. Metoderna ger inte en exakt skattning av antalet häckande par, men tillåter jämförelser mellan år och mellan öar. Mer om hur antalet "par" beräknats framgår av Åhlund (1996 och referenser däri). Se också Andersson (1998, 2007).

Tabell 2. Andel av bestånden (%) som häckar inom djurskyddsområdena på Väderöarna.

	1966	1977	1993	2006
Ejder	38	34	71	x
Fiskmås	100	90	75	82
Fisktärna	31	64	62	86
Grågås ¹	-	-	100	100
Gråtrut	31	39	70	86
Havstrut	83	85	86	91
Silltrut	42	52	49	72
Skärpiplärka	54	51	50	67
Strandskata	55	69	68	81
Tobisgrissla	82	64	84	84
median	54	64	71	84
medelvärde	57	61	72	83

1) 1966 och 1977 fanns inga häckande grågäss.

Tabell 3. Värdefulla fågelöar bland Väderöarna. Andra kolumnen visar summan av antalet ”x”).

	Σx	Fisktärna	Gråtrut	Havstrut	Labb	Silltrut	Tobisgrissla	Toppskarv
		≥10 par	≥15 par	≥30 par	≥1 par	≥20 par	≥10 par	≥1 par
Väderöbod	6	x	x		x	x	x	x
Bot	5	x			x	x	x	x
St o L Klåvskär	5		x	x			x	x
Torsö	4	x	x		x	x		
Hamnerö	4		x		x	x	x	
Skitrarna	3		x?	x			x	
Mittskär ¹	2			x			x	
St Knappen	2					x?	x	
Tobaksskären	2			x		x?		
Guleskär	2		x?	x				
Lyngö	2	x		x?				
St Fjädern	1			x				
Storö-Ramnö	1				x			
Årholmen N	1				x			
Valeskären	1					x		

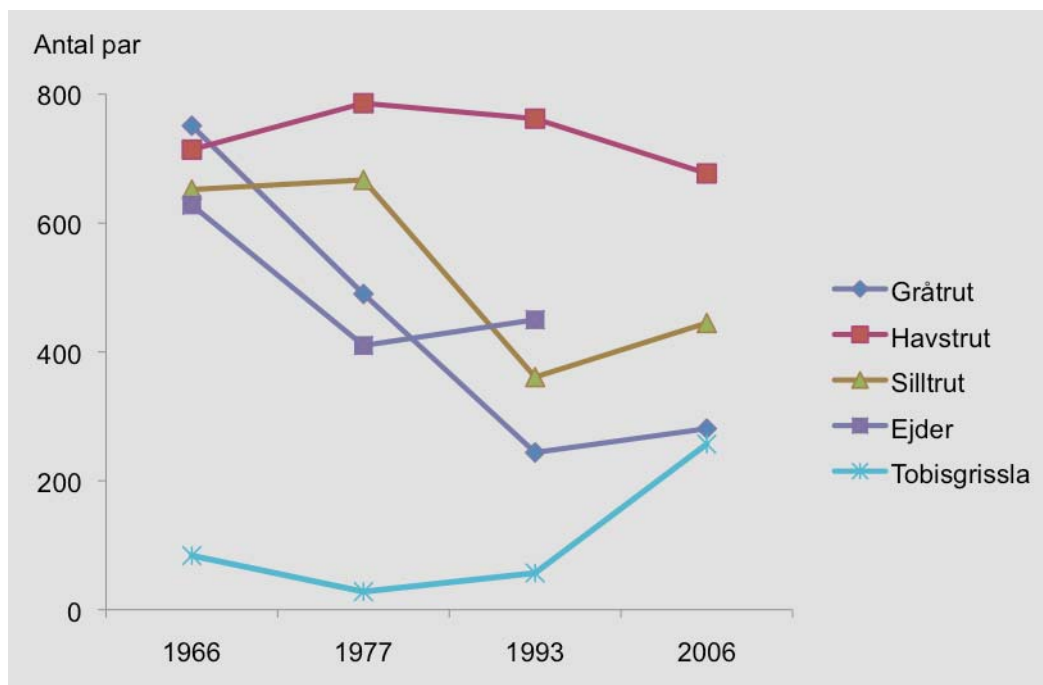
1) Sillgrissla häckade med 1 par 2010.

Tabell 4. Grov beskrivning av knobbsälarnas nyttjande av Väderöarna (områdena är lite godtyckligt avgränsade). Ju högre siffra, desto högre närvaro av säl i området. Rödmarkerade områden är sälskyddsområden, blåmarkerade fågelskyddsområden, övriga ej fredade. Siffrorna för båträkningarna anger procentuell andel av antalet räkningar som områdena haft mer än 10 % av räkningens totalsiffra under juni–augusti 2001 (8 räkningar) och 2003 (12 räkningar). Grönmarkerade celler har en andel $\geq 50\%$, gulmarkerade 25–49 %. Siffran för flygräkningar anger procentuell andel av de 11 åren som området haft mer än 10 % av totalsiffran för en enskild räkning. Primärdata från Erik Isakson. Isakson (2003) redovisar pedagogiskt sälarnas fördelning vid flygräkningarna 1999–2001 på kartor.

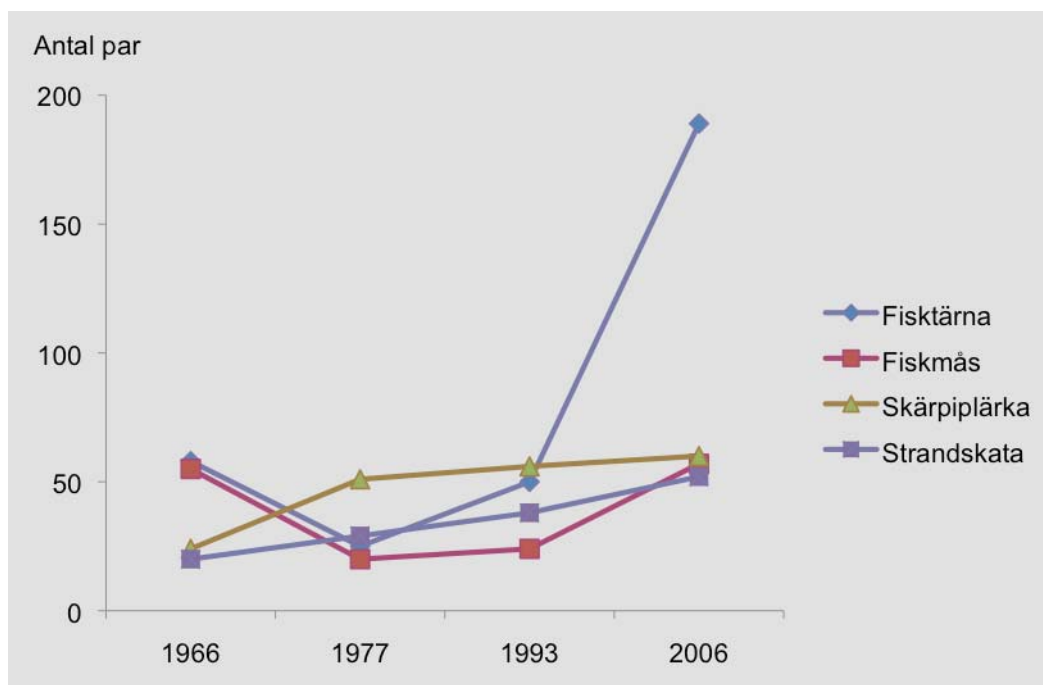
Område	Båträkringar				Flygräkningar
	Kutar		Gamla		Individ
	2001	2003	2001	2003	1999–2010
Bot & Knapparna	0	0	0	0	0
Torsö & Små Tobaksskären	0	8	0	17	27
Stora Tobaksskären & Tärneskär	75	0	75	25	91
Fjädrarna & Holmarna grå	38	75	38	58	100
Storö-Ramnö med omgivande skär	0	0	0	0	0
Valeskären & Deleskär	62	25	0	8	0
Mittskär & Manskären	0	0	0	0	0
Grötskär	0	25	12	17	9
Hamnerö, Rörskör & Lyngö	0	0	0	0	0
Måkhölmstängarna & Olaskär	25	75	25	75	100
Stenskar, Sundskär & Spruttan	88	50	62	50	64
Rågstutarna & Klåvskärs flu	25	17	75	33	91
Trolleskären, Skitrarna & Majskär	62	50	75	50	45

Figur 1. Beståndsutvecklingen hos de vanligaste kustfåglarna på Väderöarna. Data från tabell 1. Jämförbara siffror saknas för ejder 2006.

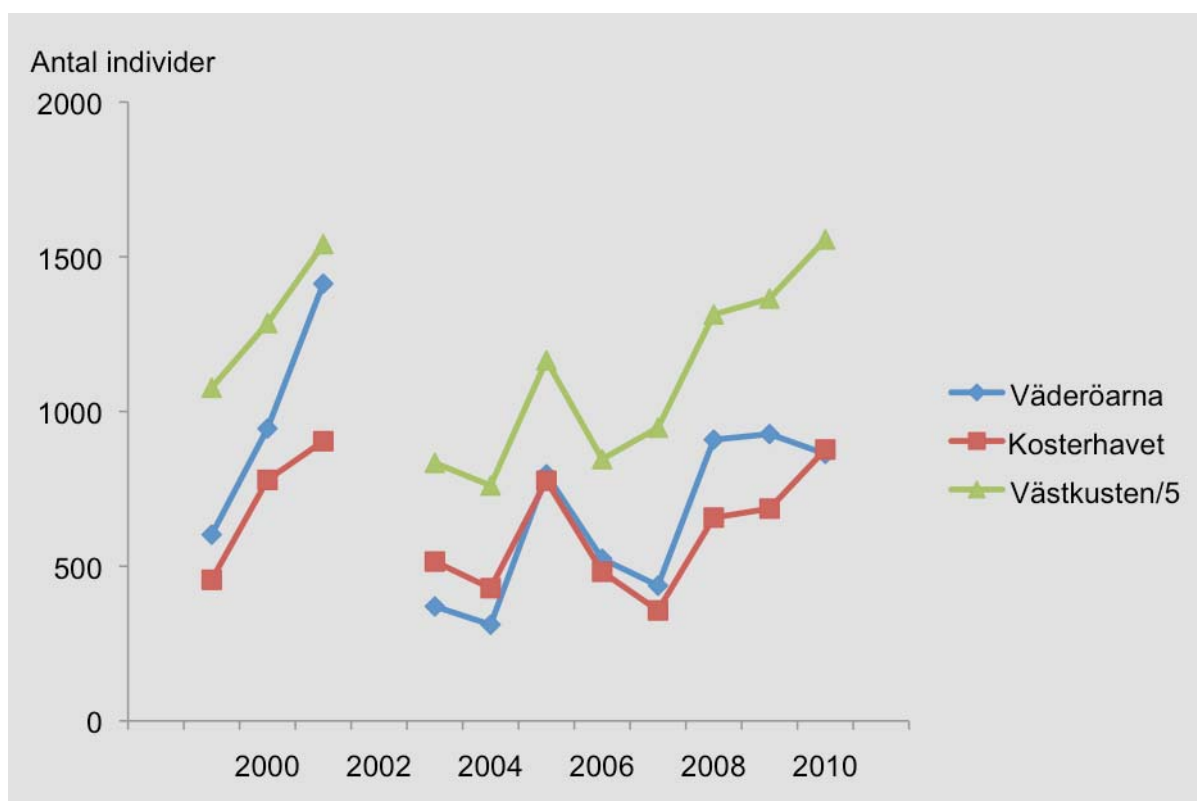
(a)

(b)

Figur 2. Beståndsutvecklingen hos knobbsäl på Väderöarna 1999–2010: antal individer vid flygräkningar i augusti (medelvärde av tre räkningar). År 2002 gjordes inga räkningar. **Observera:** Siffran för Västkusten har dividerats med 5 för jämförelsens skull. Data från Erik Isakson.

Kartan visar de djurskyddsområden som gällde före naturreservatets bildande.
(OBS. St Valeskär felaktigt benämnd St Fjädern.)

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN